

Irena Bražėnaitė. Kai mintys priskabina kaip vuodegos

„Tėvo švarku apšvilkus vaikšto sūnaus garbė“.

„Gerų“ tėvų vaikas: su šviesa išeina, su šviesa pareina (mergininkas, padraika).

„Proteli, proteli – pareik bent vakarieni“.

„Ir gudriai vištai pasitaiko užpakalį išsidilgint“.

„Balan inlaistan bidanėlin su smetonu gaspadine inmete dvijai varlas - kad smetona nesurūgtų. Negera tinai buva būt šitom kvarklėm. Viena pėrskundus tik išskėte kojas ir lėpsa smetonaj akis išvertus - teip ir prigėre nabage. Je kitos būta pravuornesnes - ana pradėja mataruot sava letenėlam, mala, mala, maskatava, maskatava, kolink nesusiplake sviestas - ana vikst in sviesta gniužula ir iššoka iš bidanėlia balan, ir pajimk tu jų, kad nori.“

Žvėryno gatve, išėję vakarinio pasivaikščiojimo, žingsniuoja šeimynėlė: tėveliukas stumia vežimėlį, motutė už rankytės vedasi mergytė. Abudu sukniubę savuosna mobiliuosna, maigo nykščiais raidytes ir skaičiuokus. Mergytė, pamačiusi kažką jai rūpima ir nesuprantama, karšta širdele, laibu balsiuku klausia: „Mamyte, mamyte“...Mamytė nė blikst, nei ausim, nei akim. Mergytė: „Tėveli, tėveli“...Tėvelis nė krust, nei akim, nei ausim... Ir nužingsniavo toliau - tėveliukai patyloom kas sau savo žaisliukais žaisdami, o mergytė su sava, vaikiška, tėveliukų išminties nepapildyta, patirtim...

Žemę apmėtysme „pampersais“ – tai spjaudysis ateities istorijos kasinėtojai... Meškos iš mūsų miškų iškeliavo pačios – nebebus niekados Smurgainių „meškų mokymo akademijos“, išgalbijom taurus-stumbrus, išgujom aibes paukščiųukų savo netinkama gyvensena, dabartės galbijam nabagus šernus („sportininkai“ – medžiotojai daugumoj buvę ir esantys nomenklatūrininkai ir valdininkai – tik jiem nedraudžiama „dubasint“ (tų „medžioklių“ kalba kalbant) žvėris ir žvėrelius, patiem esant panašiem į jų šaudomus šernus,- užtatai priveisėm jentotų (tam, kad tie „sportininkai“ turėtų ką šaudyt ir, nudyre jų kailėlius, turėtų ką ant savo moteriškių kaklų užmest papuošalui, o tie smailiasnukiai, patogiai prisitaikę mūsų miškuose, išnaikino pulkus paukštelių, dabartės įsibrovėliai kormoranai apdergę džiovina pajūrio medžius, sako, jau ir šakalai braunas mūsų giriosna, o jau siaubūnės erkės – tai nuobauda už beprotišką miškų kirtimą. Ir kas per mada šiandien išvirto: mirusiųjų artimųjų apraudot garsiai „sarmatijamės“, o savo ligom girtis, plikas galvas rodyt per spaudą ir televiziją – tiesiog gražu ir išdidu.

Ilgokai gyvenau Vilnioj (nevykusiai vadinamoj Naujajai Vilnia, nesant senosios). Su „tutaišais“ - buvo smagu ir įdomu. „Položyla do šaldytuvus, i zmarzala“ (tai girdėta gyvenant, o čia jau virtę folkloru): „Puidzim aplinkui, bo tutaj šlapja.“ „Prošy, panie, do mieškania (do viduru), a konia do baslia.“ „Puidzim do turgus, kupim gaidziukas-gaidziukas ni spieva, ni lasa: čieba papjauc.“ Ir dar: „Naprasnyj trud arteli „Darbas.“

„Buvo laikai, kai siūravo miškai, ir plaikstėsi žalios firankos“...

Kai miegas išsprūsta iš po pagalvės paryčiais pasidausot, nebežadėdamas sugrįžt, skaidrus, lakus, kaip voratinklis ant spalių mėnesio nušalnojusių laukų, atplaukia širdį glostantis noras: užsimerki, ir atsiduri ant gimtos trobos šilto, duonai kept beržinėm malkom prikūrento, pečiaus nugaros. Palubėj dega lempa su storu knatu, dešimto numerio stiklu, Mamutė guldo kvepiančius, dar garuojančius, iš krosnies ištrauktus duonos kepalus ant suolo, uždengdama drėgna drobine palute - kad pluta nesušoktų,- pirkioj dar plaistosi ajarų, klojamų ant lyžės, kad duonytei būt minkščiau gulėt ant kieto pečiaus pado, kvapas. (Sienos ant pečiaus buvo mūsų, vaikų, aplipdytos dideliais „carskais“ pinigais – rublias su plačias Jekaterinos sijonais ir žalsvais, mažesniais kviteliais, vadinanom „obligacijom“: keičiantis valdžiom, žydai ir kiti gudresnieji vertelgos caro rublius spėjo pasiverst auksinėm monetom, iš kurių vėliau, jau ir prie sovietų, jų palikuonys ir dantis susistatė, ir žiedų prisikaldino, o dorieji sodiečiai, su jais ir mūsų diedukai, sunkai dirbė, taupe, klojo šituos sijonuotus banknotus kuparo prieskrinkin – žemelei pirkt: juk jos, šventosios, nei pavogs, nei ana sudegs – o ir kaip dar pavogė,- bet gi nežinomi Dievulio keliai ir mintys: jei būtų įsigyta žemės tiek, kad būtų užtekę vaikam ir vaikaičiam, tai jie visi visa gimine būtų sustyrę sibirų sniegynuos: Viešpats atsiunčia mažesnę blogį, kad apsaugotų nuo didžiojo: „ai, tie auksiniai, tai da išslis iš kišenės, a šituos suklostai partmanetam ir guli,“ - išmintingai rimtavo ramieji sodiečiai; o tie žalieji popierėliai, panašūs į dolerius, tai buvo sovietinių žulikų dalijami kaip „garantas“ neva kada nors grąžinimui už jų iš žmonių prievarta išplėšiamus pinigus paskolai, kuriant „pačiosios“ šalies ūkį: abeji po laiko tetiko sienom iškljuot). Mudvi su seseria klajojam viena su Aladinu, jo stebuklinga lempa pasišviesdama, kita su Pelene, princu pokylio rūmuose, gražiausiais rūbais gerosios fėjos aprėdyta...Sausio vėjas ūkia kamine kaip Spenserio pilies vaiduoklis, nuo šalčio braška grįčios sienojai, kaip raganos, nutrenktos nuo Sigutės brolio žirgo, kaulai...Dievuliau, tai argi gaila dar kartą, nors trumpam mirksniui, nulakdint švenčiausion žemės vieton – gimton trobon, vaikystės gobtuvu apgaubus? Tiktai išsprūdes snaudulys kimiai krizena užu lango, pro sandarias stiklų šibas nebežadėdamas ligi aušros sugrįžt: gali sau pykt, kiek lenda, didelio čia daikto– pripyksi vieną, pakišu kitą skreitą, ir žinokis...

O spalį mėnesį, kai pakrikę medžių lapai vėjo pakedenti, vytuliuodami, tylutėliai, nesiskųsdami krisdavo ant nurudavusių garšvų (lapai krenta ne dabartiniam kalendoriaus lapkričių – tuomet jau jų gal vienas kitas tekibuliuoja – linus mintuvais mina šitam, dabartiniam lapkritiniam mėnesį, ir krenta ne vienas spalvis, o daug, užtatai ir mėnuo vadintas spalį – tad kam reikėjo juos sumainyt vietom kalendorijų?), vaikai išeidavom miškan vert ant vytelių klevų ir žuolų, na, dar kur didesnis, skroblių ir guobų, lapų – juos prakeršai su ajarais klodavom ant lyžės, Mamutei dedant ant jos gražiai suvyturiuotą kepalą – kad duonytės papadėlė neišsipelenuotų pečiun pašauta. Suveriam ant liaunos lazdyno vytelės, vyteles pakabinam ant grįčios stogo pakreklėj, ir tegul sau raitos džūdami nuo kamino šilimos.

Mūsų, vaikų, darbas būdavo ir tabokos – multankės at titūno-plačius, kaip varnalėšos ar močiakalpio (šalpusnio) lapus suvert: Tėtė nerūkė „šitos smarvės,“ kaip sakydavo, bet tabokos pasėdavo kasmet darželio palangėj, saulės atokaitoj, kad turėtų kuom rūkesčius kaimynus pavaišint: atėję paviešnagėt susėda plačiai užu stalo, kojias ant pakaltų pastelės pakojų užsikėlę, ant medinio dugnelio aštriū Tėtės peiliu smulkiai pjausto aitrai kvepiančius tabokos lapus, iš rėsvo pasišnekučiuodami ir rūkoriaiškai pakosčiodami, žiupsnelį pajėmę trim pirštais, suberia laikraščio ar plonesnio, sviestinio, popieriaus skiautelėn, paseilėję sulipdo suktinėn, žiebteli degtuką ar, kuris turi, blizgantį, smetonišką, iš jaunystės sučėdytą, žiebtuvėlį, ir, atlošę galvas, gardžiai užsitraukia – troba pakvimpa aitroku dūmu, rūkesčiai pakaitom užsikosti; mandresni suktinę įsikišdavo cibukan (kandiklin), pasidarytan iš spirėjos šakos, išstūmus iš jos minkštą, trupantį vidurį-brazdą: keistai dabar spireika vadinama lanksva, kai ji anaipol nelinksta; vienas Tėtės prietelius rūkė liuką (pypkę), tad supjaustytą multankę susiberdavo atkištan liukos „spenelin“ ir ilgokai vargdavo, kol multankė užidegdavo, kartą, kažką šitam rūkesčiui „karštai“ užsišnekėjus, liuka užgeso, o jis, tos meilutės iš burnos nepaleistos, bet neberūkstančios, patriko jieškot: „kur gi mana liuka, kad tau bala,“ – mum, vaikam, juoko: „dėde, taigi burnoj turi,“ – „a, kad tau smalyte“; Tėtė, kad „nepagordyt“ svečių, kartu su jais sukdavosi suktinę ir sau, užsidegdavo, ir, papsėdamas, bet neužsitraukdamas, „rūkydavo“. Nors taboką verdavom lauke, bet nuo aštraus kvapo mum galvelės keistai apsvaigdavo, lygiai kaip ir kavojantis aukštose kanapėse, mūsų vadinamam kanapyne: ilgokai padūkus tam šurksčiam, tamsžaliam miške – kanapės būdavo už mum aukštesnės – išlįsdavom svirduliuojančiom galvelėm (Tėtė iš kanapių vydavo stiprias virves vadelėm, nors vadelėm naudojo ir sirmetį iš minkštai išdirbtos odos – kad arkliui nugaros netrintų, virves šienui ar javam kartim primygt uorėse, vežant iš pievos ar lauko). Prisirovę darže nunokusių aguonų, užvertę savo galvelės purtydavom jų galveles, berdami burnelėna juodus, salsvai gardžius grūdelius, Kūčiom gerdavom aguonpienį, trėkšdavom kanapių grūdus kanapienei – dabartės jau baisoka vaikus mokint dainelių: „Pasisėjau aguonėlę rūtelių daržely,“ ar „Ir išaugo kanapėlė tėvelio sodely“... „O tempore, o mores“ – kuom gi kalti šitie žmogaus naudai Dievo duoti augalėliai, jei žmogus begalvis?

„Kožnoj grįčioj savi dūmai, sava namų dūmai akių negrauzia, kožnos gaspadines batvinių rūgštis kitokia.“ Tikrai, kiekvienos trobos kvapas buvo kitokis, savotiškas. „Petrienės grįčia kailių rūgštis atsduoja.“ „Ar verda, ar neverda, Ladziuvienės pirkia pėrugusiais kapūstais tvoskia.“ „Levusias troba vis mėtam kvėpja – nebūt, mat, mergų kiemas.“ „Par Stepanu ir vasarų vištam smirda (tvartas buvo šaltas, tai vištas žiemą laikydavo papečy, gaidys kakariekorius rytoganių nepramigdavo ir šeimyniškiam neleidavo tursot lig pusdienių, vištytės išbirdavo pro papečio angą ir, pasklidę po aslą, trupiniaudavo garsiai pasikarksėdamos terpusavy). O „čeraunikės“ grįčeliūtė, žemėn susmegus, suvis buvo be kamino – dūminė, kaip senobės laikais, tad kvėpėjo pirtim, nors retai kam buvo tekę ten nosį inkišt – žiniuonė niekam durų neatverdavo, o ir lankytis tenajos visi privengė. Net dūmai iš kožno kamino kitaip vyniojos, nors vėjas ir vienapūsis pūtė (pakiemikas, duoneliautojas Kazimieras belsdavos trobon tik pamatęs, kad iš kamino jau rūksta dūmas – taigi, verda viralas...)

„Malūnininka kiaula ir kuniga gaspadine badu nemirs.“ Ant Virintos kranto (tikriausiai, upelė kažkada buvus Virvinta, nes per miškelius ir pievas teka madrai pasivingiuodama) buvo Baltruko (Baltramiejus, bet jo teip nevadino) malūnas – kai pavasarį padūkė vandenai užsemdavo laukus, paupius ir lieptą per upę, eidami mokyklon darydavom didoką lankstą pro Parudinės piliakalnį ir upę pereidavom malūno tiltu. Visi malūnininkai šposininkai, o Baltruką kaip „šulerį“ žinojo plačiai: „tai iškrėtei šposų kaip Baltrukas“ – sakydavo. Anas net tikrai motinai „štukų“ prikėsdavo: motutė ruošs kurt pečių – už priekakčio pakrovė kūlalį (smulkių žagarų-žabų ryšelis, sausai išdžiūvęs tinka prakurai, kūlaliui įsidegus, dedamos storesnės malkos, o posakis „aik kūlalių kapot“ arba „tik kūlaliui kapot bernas tetinkamas“ – pajuoka ir sumenkinimas, nes žabelius kapot ir vaikėzas gali, labai jau menkas darbas), jai nususukus supilt „cegonan“ bulbų, už stalo srėbęs kruopas ir su mamute šnekėjęs Baltrus kažkur prašapo. Pasijėmusi kvotus (lenktas geležinis įnagis, pritvirtintas ant medinio koto, kietai aplėbiantis puodą stumiant jį pečiun: kvotai būdavo ne venodos „mieros,“ pagal „cigūno-cegono-čigūno-sagono“ dydį, nes puodai buvo be ašų, o „čepėlas, čepelnykas,“ geležinis kalibukas ant koto, buvo blynų kepėjos „pamačnykas“ sujimt beasei keptuvei, pečiaus pakrovos prieky, paliepsny kepat blynus, taigi, kampe prie pečiaus stovėjo kvotai ir pušynė – ant koto šluota iš pušų šakų pečiaus padui pašluot prieš nuo lyžės šaunant kepimui duonos kepalus), taigi, motinė, „segoną“ užkėlus ant priežido, stumia jį pečiun, o kūlalis pamažu slenka iš pečiaus, moteriškė vėl bando – ir vėlekos kūlalis varo puodą atgalios: momutė, patrikus sūnaus užu stalo, suprato, kokie čia monai ir „čėrai“ jos pečių dedas, tad sakydama: „užkursiu kūlalį, ir išdulkės nelabokas (velniukas, ledokas) iš pečiaus,“ ir jau čirkšteli degtuką: „Mom, nekurk, čia gi ašei.“ – „Icliau, tu icliau, kadu tujei surimtėsi?“ Motina pati kaimui buvo apsakiusi šitą juokdario sūnaus „šposą,“ nes vis tiek visi žinojo, koks jis besąs pramaniūga. Malūnan grūdų susimalt malimo dienoj privažiuodavo daug vyrų (Baltrukas turėjo ir vilnų karšyklą – buvo dienos karšimo ir

dienos malimo), iškinę arklius, užmovę jiems abrakines terbas po kaklais su avižom, dobilais ar tik su šieniu, laukė savo eilės pypkiuodami ir pasišnekučiuodami. Susirgus tėvui, grūdus malūnan buvo atvežusi duktė, gražuolė Amilia. Ją dabojos šmaikštuolis Anicetas, smailus, guvus bernas, bet Amiliai anas nesdabojo – našlys tėvas godojos dukteriai rimtesnio vyro ir sau darbštesnio žento. Sužinojęs, kad Amilia (kaime navynas šarkos išnešioja) važiuoja malūnan viena, berniokas insimetė vežiman pora maišų miežių, neva pritrūkus kruopom, ir atadardėjo Klabiniuosna Baltruکو malūnan. Susimalus grūdus Amilia jau ais prie vežimo, žiūri – jos arklys vežiman pakinkytas atžagariai – galva prie vežimo galo. Anicetas buvo paprašęs šulerio Baltruکو iškrėst panai šposą. Malūnininkas piršliaudamas sakąs: „Niekaip kiteip, Amiliut, neparvažiuosi, tik paprašius Aniceta pėrkinkyt arklį“ (mergina pati pasikinkyt nemokėjus). Amilios būta nepėsčios: „Kas neataskiria kinkydamas arklia šikynes na galvos, to ir pačia smagenys ne toj vietaj,“ – užsimokėjo Baltrukui už darbą, apsviklo paletėlj ir buvo beeinanti namop pėsčia: „Vežimas tegul pats mūsų prieklaimėj atrsanda.“ Baltrukas nieko nepešęs, skubinos perkinkyt arklio: „Prabočyk, Amiliut, netykys ašei piršlys.“

Vilnų karštuvus lėtai suka tankų metalinį tinklą, ant jo dviejuos deda iškedentų vilnų pluoštelius, juos karšyklos danteliai pagauna, suglosto, sutvarko, ir mašinos kitam šone išeina gražiai suvyniotas, minkštas vilnų ritinėlis (kaip Sigutės pasakoj iš karvytės gerklės išlindęs suklostytas linų kuodelis). Aluntoj karšyklą turėjo žydas. Užėjus vokiečiam, jis pažadėjo vienam žmogui už jo šeimynos išslapstymą atiduot karšyklą. Žmogus, rizikuodamas savos šeimos gyvenimu, žydus iškavojo ir išgelbėjo. Karšyklą gavo, nes po karo nė jokis žydas nepasiliko gyvent mažuose miesteliuose - jei neišvyko toli, toli, tai bent jau į didžiuosius miestus išsikraustė. Žmogus, gavęs didelį turta – karšyklą, džiaugėsi, avelyčių žmonės dar turėjo, o burrukės kerpamos per metus net tris kartus – pavasarį - vilna vadinama nuobarinė, nes kerpami ir jau paaugę baraniukai, ir laikoma prasčiausia, nes po žiemos, dėl pašaro stokos ir susivoliojimo tvarte vilna būva trumpa ir šiurkšti, - avižinė, nes kerpama pjaunant avižas, ir pati geriausia – kalėdinė, kerpama prieš Kalėdas, avelėm esant pervasar įsiganiusiom ir pasiruošusiom žiemos šlačiui, tad ir vilna būva tanki, minkšta, švelni, - taigi, karštuvai tarškėjo, džiugindami jų naująjį savininką. Bet...užėję sovietai buvo pasišovę „atpalaiduot, išvaduot“ žmones nuo jų kasdieninių rūpesčių naštos, dirbant sau, savo namuose, su savo įrankiais: karštuvus iš žmogaus „nusavino.“ „Man gi atadave ažu pagelbų, dabartes gi mana daiktas.“ – „Tai tik ažu tatau, kad buva ne tava ir ažu tų pagelbų, da ir nevažiuoji pasvažinėt tinai, kur iš tava grįčias nesmata, tai tylėk ir džiaukis,“ - kaip silke per lūpas gavo paveldėtojas, naujai iškeptas amatininkas...Bet gi reikia žmogui stengtis, kaip tai varlei, pieno bidonėlin per žioplumą inšokusiai...

2015 10 23